10 2017

Humanitarizam uništava političnost

Interview sa Sandrom Mezzadrom (Davor Konjikušić)

Sandro Mezzadra / Davor Konjikušić

Profesor političke teorije na Sveučilištu u Bologni, znanstveni suradnik Instituta za kulturu i društvo Sveučilišta Western Sydney, Sandro Mezzadra nedavno je gostovao u zagrebačkoj Galeriji Nova gdje je sudjelovao u razgovoru "Sjeti se gastarbajtera! – da ne zaboraviš stvarnost u kojoj živiš". Tom prigodom razgovarali smo s profesorom Mezzadrom o njegovoj najnovijoj knjizi "Border as Method, or, the Multiplication of Labor" (Granica kao metod ili multiplikacija rada) koju je zajedno s koautorom Brettom Neilsonom objavio 2013.

Davor Konjikušić: Što znači vaš koncept globalne multiplikacije odnosno umnožavanja rada,?

Sandro Mezzadra: Moram odmah napomenuti da sam koncept multipliciranja, umnožavanja rada, razvio sa svojim kolegom Brett Neilsonom. Ovim konceptom pokušavamo shvatiti koje su to karakteristike kojima se definira rad u kapitalizmu danas. Važno je reći da je ovaj koncept povezan s puno poznatijim pojmom podjele

rada i da se može shvatiti kao njegov suplement. Riječ je o realnosti u kojoj rad kolonizira naše živote, istodobno prolazeći kroz process svoje heterogenizacije. Možda bi ovakvu realnost trebalo staviti u kontrast s ekonomskom politikom koju obično nazivamo fordizmom, odnosno masovnom industrijalizacijom, a koju karakterizira hegemonija onoga što možemo smatrati standardom u regulaciji rada, standardom poznatim u formi takozvanog 'slobodnog' najamnog rada. Naravno nisu u vrijeme fordizma svi radnici imali takav ugovor, ali se oko tog standarda organiziralo cjelokupno tržište rada. Danas svjedoćimo svojevrsnoj imploziji istog tog standarda, čak i s gledišta zakonske regulacije ugovornog rada, kroz multiplikaciju i heterogenizaciju metoda koje taj standard regulira. Važno je da se fokusiramo na kontradikcije između procesa koloniziranja rada, života kroz rad, moćnog procesa diversifikacije rada i načina na koji se ti procesi doživljavaju. Sve to je radikalno promijenilo sam okvir eksploatacije danas.

Kako te promjene konkretno utjeu na naše svakidašnje iskustvo?

Ideal dugoročnog radnog odnosa ugrožen je najnovijim razvojem kapitalizma pod znakom prekarizacije i fleksibilizacije rada. Iskustvo radnih subjekata sve više karakterizira fragmentacija radnih odnosa. Sve to je povezano s procesom kolonizacije života kroz rad. Intenzifikacija rada znači da ljudi rade sve više i više, a diverzifikacija se zbiva kako u zakonskom smislu, tako i u smislu različitih aktivnosti u radu. Fleksibilizacija zakona o radu, a posebno eksplozija ugovornih aranžmana što je u bliskoj vezi s raspadom kolektivnih ugovora, od izuzetne su važnosti sa stajališta zakonske regulacije rada.

Govoreći iz današnje perspektive, koja bi bila razlika između figure

nekadašnjeg radnika migranta, takozvanog gastabajtera, tipičnog za industrijska društvu i figure suvremenog radnika migranta u razdoblju globalne modernosti? Kakvi su u tom pogledu radni odnosi danas, premda u oba slučaja govorimo o razvijenom kapitalizmu?

Riječ je o izuzetno važnom pitanju. Kako bi razumjeli nekadašnje migracije moramo se fokusirati na figuru gosta radnika, gastarbajtera, koju dobro poznaju ljudi u ovom dijelu Europe. Iskustvo gastarbajtera bilo je povezano s masivnim procesima industrijalizacije koja je dovela do uspostave fordizma u državama kao što su Njemačka, Austrija, pa čak i Italija. I mi u Italiji smo imali iskustvo zakašnjele industrijalizacije sve do kasnih pedesetih. Takvo iskustvo karakteriziraju velike interne migracije s juga na sjever. Nema masovne industrijalizacije bez migracija. Jedan od očiglednih primjera je industrijalizacija u Sjedinjenim Američkim Državama koja je dovela do dramatičnih transatlantskih migracija na kraju devetnaestog i početkom devedesetog stoljeća. Ako pogledamo sve ove povijesne instance veoma lako možemo vidjeti da je partikularno iskustvo migracija povezano s procesima organiziranja cijelog tržišta rada oko kategorije 'slobodnog' najamnog rada. Iskustvo talijanskih, španjolskih, jugoslavenskih gastarbajtera, poslije Drugog svjetskog rata bilo je iskustvo dolaska dodatne radne snage postojećoj radnoj snazi u državama zapada. Veliki broj tih radnika nije bio direktno zaposlen u tvornicama, ali najveći dio jeste, i to je bio standard koji je oblikovao cijelo iskustvo migracije u tom konkretnom povijesnom trenutku. Danas je situacija u potpunosti promijenjena, jer je iskustvo suvremene migracije bazirano u društveno - ekonomskom okolišu koji je u potpunosti definiran fleksibilizacijom ekonomije i društva. Danas je nemoguće definirati figuru radnika koja može zamijeniti gastarbajtera iz pedesetih i šezdesetih godina. Iskustvo migracije danas definiraju različite vrste rada. Danas imamo radnice i radnike

u građevini, poljoprivredi, uslugama, ulične prodavače, radnice i radnike u domaćinstvima, itd. I to je važna razlika. Nadalje, lik gastarbajtera konstruiran je na temelju iskustva muškog industrijskog radnika, usprkos činjenici da su veliki broj radnika migranata sačinjavale žene.

Danas je nemoguće poricati relevantnost ženskog iskustva migracije na pozadini moćnih procesa feminizacije migracija, što također doprinosi diversifikaciji migrantskog rada. To možemo vidjeti na primjeru dadilja ili kućnih pomoćnica, što su poslovi koje rade uglavnom migrantske radnice. Kad govorimo o feminizaciji migacije riječ je o nečemu važnijem od proste činjenice da su gotovo polovica svih migranata u današnjem svijetu žene. (ILO 2010) Mnogo relevantniji su veoma konfliktni i zategnuti procesi krize i transformacije u odnosima među spolovima i u spolnoj podjeli rada koja je u pozadini ovog velikog porasta u udjelu žena u migracijskim kretanjima. Istodobno je važno naglasiti da je «feminizacija» migracije u bliskoj vezi s dramatičnim transformacijama rada u području njege i usluga, u kojima središnju ulogu igraju zadaće i vještine koje su historijski konstruirane kao tipično «ženske». Ako analiziramo na koji način se radi regrutiranje radnika vidimo važne i dramatične razlike. Gastarbajtere je regrutirala uprava u tvornici, dok danas vladine kancelarije regrutiraju radnike povremeno, ciljano i u određenom vremenskom razdoblju. Migracije se kontroliraju kako bi mogli regrutirati specifičan broj migrantskih radnika koji su nam potrebni. Širenje bodovnih sistema za regrutiranje migrantskog rada i upravljanje njime, sektorski i temporalni programi regrutiranja, kao i rastuća uloga palete radnika i agencija, sve to je dio menedžmenta migracije koji pokreže san o migraciji «u-pravom-trenutku» i «na-pravom-mjestu». Takva kontrola je naravno fantazija, ali pokazuje evoluciju migracija u vidu privremene migracije, cirkularne migracija,

sezonske, sektorske migracije... To su posljedice načina na koje vlast kontrolira migracije, a kojima se oblikuje suvremena mapa migracija i politike u mnogim dijelovima u svijeta.

Nedavno je britanski magazin The Economist objavio mapu u kojoj se pokazuje da će danas broj zidova, ograda i žica na granicama uskoro biti veći i od broja utvrđenih i militariziranih granica iz perioda Hladnoga rata. Što to zapravo znači kada govorimo o migracijama, radu i eksploataciji?

Nemoguće je negirati da u Europi, ali i u drugim dijelovima svijeta, postoji snažna želja podizanjem zidova. Riječ je o obrambenom i reaktivnom pokušaju da se kontroliraju migracije. Mislim, međutim, da postoji kontradikcija između multipliciranja zidova i racionalnosti neoliberalnog kapitalizma. Izuzetno je zanimljivo reflektirati ove kontradikcije. Zidovi zaustavljaju turbulentne i autonomne forme migracije i mogu stvoriti preduvjete za njen menadžment. Ovakvo reagiranje na izazove migracije govori o generalnoj krizi Europske unije kojoj je potrebna mobilnost, dok je njen sustav mobilnosti u potpunosti paraliziran. Moja impresija je da se suočavamo s krizom graničnog režima koji je težio kombiniranju metoda blokiranja mobilnosti s jedne strane i njezinog omogućavanja odnosno olakšavanja.

Jeste li ikada razmišljali zašto je Njemačka prihvatila najveći broj migranata u odnosu na druge države koje poput Francuske, Austrije i Velike Britanije provode restriktivnu politiku prema migrantima?

Nije lako odgovoriti na ovo pitanje, jer mislim da postoji nekoliko razloga za takve odluke njemačke premijerke Angele Merkel. U jedan od razloga sigurno spada i potreba da se rearfimira ‘moralno’

vodstvo Njemačke u Europi, posebno nakon grčke krize. Također ovi razlozi povezani su i s internim političkim motivima i dinamikama. Uvjeren sam da je i jedan od razloga i to da je Merkel, i veliki dio njemačkog političkog establišmenta, svjestan kako postoji problem sa sustavom mobilnosti u Europi, pa je ovo shvaćeno kao prilika za testiranje novih formi integracije migranata, u državi čija je ekonomija ovisna o migracijama. Wolfgang Shäuble ponovio je to nekoliko puta u zadnjih par mjeseci.

Možemo li zato reći da je riječ o tome da će Njemačka dobiti novu jeftinu radnu snagu?

Riječ je o simplificiranju, ali može se to tako reći. Postoji pokušaj da se eksperimentira s poslovima koje nude poduzetnici i koji zapošljavaju ljude koji su ovisni o socijalnoj pomoći. Riječ je o poslovima koji se plaćaju samo jedan euro za sat vremena. Za migrante je taj iznos još manji i iznosi 80 centi na sat. Potpuno mi je jasno da postoji taj pokušaj da se produbi diverzifikacija na tržištu rada i radne snage. Trebali bi također analizirati situaciju i u drugim državama poput Velike Britanije, gdje postoji izuzetno velika migracija iz Istočne Europe koja je dovela do toga da Britaniji trenutno migrantski radnici nisu potrebni.

Zanimljivo je da odbijate migrante gledati isključivo kao žrtve, te da migracije vidite kao društveni pokret. Polazeći od takvih pretpostavki da li je moguće izgraditi njihov politički subjekt u vremenu kada se migranti najčešće prikazuju kao žrtve, a migracije kao humanitarni problem?

Naravno, to je jedno od krucijalnih pitanja. Krenimo od humanitarnog pristupa menadžmentu migracija koji zapravo

predstavlja duboku depolitizaciju migracija. «Kritika humanitarnog uma», da citiram naslov knjige Didier Fassina, je važna zadaća za svakoga tko je danas radi na kritičkim studijama migracija. Danas smo konfrontirani s humanitarizmom koji je sve više povezan s procesom militarizacije granica, kao što pokazuju mnoge kritičke analize onoga što se događa u Mediteranu. Nastojim ne kritizirati humanitarizam na jednostavan način, jer je riječ o kompleksnom problemu. Humanitarni režim kontrole migracija otvara kontradikcije i prostor koji migranti mogu iskoristiti za dovođenje u pitanje i prelazak granica. Migracija je sama po sebi društveni pokret koji ima objektivne političke implikacije što znači da na migracije moramo gledati kroz subjektivnost migranata i kroz njihovo subjektivno ponašanje. Ovo je izuzetno važno ako želimo stvoriti drugačiji pogled migranata prema sebi samima, i to pogled koji ih ne reducira jedino na žrtve sistema. To je ono što čini humanitarizam. Migracije su društveni pokret u objektivnom političkom smislu, što ne znači da su migranti sami po sebi neminovno politički subjekti. To također ne znači da su migranti subverzivni subjekti, ali to znači da njihovo iskustvo i nastupi sadrže cijeli set kontradikcija. Njihov pokret i njihove borbe veoma često politiziraju te kontradikcije. Migrant ili migrantica nije *per se* politički subjekt radikalne transformacije, ali je on ili ona na određeni način konstituiran/a kroz taj set kontradikcija i kroz subjektivne tenzije kontrolira te kontradikcije. Time se stvara političnost migracija. Na mnogim mjestima u Europi u sjajnim primjerima borbe sudjeluju i migranti. Jedno od važnih pitanja je kako povezati ove pokrete i borbe s drugim pokretima i borbama, kako bi se proizvela šira koalicija za radikalniju demokratizaciju.

Kako vidite budućnost suvremenih migranata u Europi danas, posebno

u njihovu odnosu prema lokalnoj radnoj snazi? Na koji način će doći do njihove integracije na tržištu rada?

Radi se o izuzetno kompliciranom pitanju. Današnja situacija ne čini me optimistom. Mislim da realistično trebamo analizirati europsku situaciju koju karakterizira rast novih i starih snaga desnice, koja intenzivno radi na zatvaranju svojih društava širenjem straha koji se opravdava strahom od terorizma. U takvoj situaciji integracija migranata objektivno je veoma teška i kompliciranа. Postoji rizik da integracija postaje okvir za unilateralne procese neminovne adaptacije migranata koja pretpostavlja gubitak vrijednosti društava koja ih integriraju. U takvoj situaciji mislim da postoji mogućnost za učvršćivanje socijalnih hijerarhija i migranti bi zbog toga mogli platiti veću cijenu. Zato je važno da se borimo za konstrukciju socijalnog i političkog prostora u kojem se migrantski pokreti i borbe mogu uključiti u druge pokrete i borbe. U Europi postoji urgentna potreba za stvaranjem demokratskog pokreta, a radikalna kritika kapitalizma je najvažniji zadatak na duže staze.